

TƏHLİL

ERMƏNİSTANDA OLİQARXİK SİSTEM

Giriş

90-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq Ermənistanda sivil demokratik cəmiyyət qurmaq niyyəti ortaya qoyulsa da oliqarxik avtoritar siyasi sistem formalaşmışdır. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi isə Ermənistanda siyasi sistemin formalaşmasında və onun oliqarxik xarakterə malik olmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Elə buna görə də 2016-cı ilin aprel ayında baş vermiş “Dörd Günlük Müharibə”də Ermənistanın məğlubiyyətə uğraması orada mövcud olan korrupsiyalaşmış oliqarxik sistemin əsl üzünü açıb ortaya qoymuşdur. Bu məğlubiyyətdə müdafiə sahəsində mövcud olan korrupsiya ilə bağlı problemlər özünü daha qabarıq şəkildə göstərmişdir.

Ümumiyyətlə, Ermənistanda yaranmış oliqarxik sistem iqtisadi inkişaf imkanlarının əsaslı şəkildə daralmasına, sosial problemlərin artmasına, cinayətkarlığın və hərc-mərcliyin genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Bu da əhalinin oliqarxik sistmə qarşı etirazının artmasına və hökuməti dəyişməyə cəhd etməsinə səbəb olmuşdur. 2018-ci ildə Ermənistanda hakimiyyətin dəyişməsində və Nikol Paşinyanın hakimiyyətə gəlməsində bu faktor böyük rol oynamışdır. Paşinyanın ölkədə sosial-iqtisadi problemləri həll etmək, korrupsiyanın qarşısını almaq və oliqarxik sistemi aradan qaldırmaqla bağlı verdiyi vədlər onun baş nazir seçilməsinin ölkədə şənlik və coşğu ilə qarşılmasına səbəb olmuşdur. Paşinyanın gəlişi ilə iyirmi beş ildən sonra ilk dəfə olaraq vətəndaşlar siyasi, iqtisadi və sosial dəyişikliyin olacağına və Ermənistan dövlətinin yeni mərhələyə keçəcəyinə inanmışdır.

Lakin, bu gün görünən odur ki, hakimiyyət dəyişikliyindən sonra keçən müddət ərzində Ermənistanda avtoritar siyasi sistemdən demokratik bir sistmə real keçid və oliqarxik sistemin aradan qaldırılması baş verməmişdir. Paşinyan 2020-ci ildə keçirdiyi mətbuat konfranslarının birində qeyd etmişdir ki, Ermənistan Respublikasında bir neçə nəfərdən ibarət azlıq hakimiyyəti yoxdur və olmayacaqdır. Onun bu formada çıxış etməsi bir tərəfdən ölkədə oliqarxik sistemin

mövcud olmasının etirafı idisə, digər tərəfdən məqsəd oliqarxlara qarşı özünün kəskin mübarizə apardığı mesajını vermək idi. Buna baxmayaraq, erməni ictimaiyyəti bu bəyanatı qeyri-ciddi qəbul etmişdir. Əslində Nikol Paşinyan hakimiyyətdə qalmaq üçün oliqarx adı altında öz siyasi oponentləri ilə mübarizə aparmaqdadır. 44-Günlük Müharibədəki məğlubiyətdən sonra Paşinyanın yenidən baş nazir seçilməsi isə ona bu prosesi daha aktiv şəkildə davam etdirməyə imkan yaradır.

Hazırda Ermənistandakı siyasi mühit bir tərəfdə oliqarxik dayaqları hələ də itirməmiş siyasi müxalifət və digər tərəfdə isə yeni formalaşmaqda olan güc blokunun mübarizə apardığı bir siyasi bataqlığa bənzəyir. Bu mərhələdə Paşinyanın yanında dayanan gənc və iddialı fəallar əsas nazirliklərə və dövlət qurumlarına obyektiv rəhbərlik edə bilmirlər. Köhnə bürokratik aparatın yavaş-yavaş onları qəbul etməyə başlayacağı ehtimal edilsə də bu gözlənti hələki özünü tam doğrultmamışdır. Qeyd etdiyimiz faktorların təsiri ilə Paşinyanın reytingi, yenidən seçilməsinə baxmayaraq, əsaslı şəkildə azalmaqdadır. İstər 44-Günlük Müharibədəki məğlubiyət, istərsə də pandemiyanın yaratdığı sosial-iqtisadi problemlər onun reytinginin azalmasına təsir etməkdədir. Bununla yanaşı, onun korrupsiyaya qarşı mübarizə və oliqarxik sistemin aradan qaldırılması ilə bağlı verdiyi vədlərin üzərində dura bilməməsi və ya durmaq istəməməsi də reytinginin azalmasına səbəb olur.

Paşinyanın Ermənistanda mövcud olan oliqarxik sistemi dağıda bilməməsi ölkədə mövcud olan siyasi və iqtisadi reallıqlarla bağlıdır. Siyasi hakimiyyətin qorunmasında və iqtisadi inkişafın təmin edilməsində istər Ermənistanda yaşayan, istərsə də xaricdə yaşayan oliqarxların kapitalının böyük paya malik olması bu sistemin dağıdılmasını çətinləşdirir. Ermənistanın özünün kifayət qədər maliyyə resursuna malik olmaması isə onu həmin kapitaldan asılı edir. Ona görə də Paşinyan mövcud olan oliqarxik sistemi dağıtmaq əvəzinə ondan özünün siyasi məqsədləri üçün istifadə edir. 2018-ci ildəki çevriliş dövründə Paşinyana dəstək olan oliqarxlara öz bizneslərini böyütmək üçün imkan yaradıldığı halda müxalif cəbhədə olan oliqarxlar təqib edilir və onların fəaliyyət imkanları məhdudlaşdırılır. Bu yanaşma eyni zamanda xaricdə yaşayan Erməni oliqarxlara qarşı da tətbiq edilir. Lakin, xaricdə yaşayan Erməni oliqarxların bir çoxunun məqsədi siyasi hakimiyyətə təsir etmək deyil, əksinə ölkənin inkişafına dəstək vermək və xeyriyyəçiliklə məşğul olmaq olduğundan onlarla hakimiyyət yaxşı münasibətlər saxlamağa və onların fəaliyyət imkanlarından istifadə etməyə çalışır. Ermənistandan xaricdə yaşayan erməni əsilli oliqarxlar da Ermənistanın ictimai həyatında böyük rol oynadığından Ermənistanda oliqarxik sistem dedikdə həm də xaricdə yaşayan oliqarxlar nəzərdə tutulur.

Ermənistanda oliqarxik sistemin böyük əhəmiyyətə malik olması bu sistemin hazırkı vəziyyətinin təhlil edilməsini və onun strukturunda baş verən dəyişikliyin araşdırılmasını əhəmiyyətli edir. Bu hesabatın da əsas məqsədi daha çox nüfuza malik olan erməni oliqarxları haqqında məlumat vermək, onların hazırkı vəziyyəti və mövcud hakimiyyətlə münasibətlərini təhlil etməkdir. Ümumiyyətlə, Ermənistanda siyasi hakimiyyətə təsir etmək imkanı olan oliqarxları üç qrupda təsnif etmək olar: 1) Ermənistanda yaşayan və biznes fəaliyyəti göstərən

oliqarxlar; 2) Rusiyada yaşıyan və oranın ictimai-siyasi həyatında aktiv iştirak edən, həmçinin Ermənistandakı siyasi hakimiyyətə təsir imkanlarına malik olan oliqarxlar; 3) Avropa və ABŞ-da yaşıyan, Ermənistanda həm indiki, həm də keçmiş hakimiyyətlə ciddi əlaqələri olan erməni diasporunun aktiv üzvləri. Hesabatda da oliqarxlar haqqında məlumatlar bu qruplaşma əsasında verilmişdir.

Ermənistanda yaşıyan oliqarxlar

Qaqik Tsarukyan

Qaqik Tsarukyan Ermənistanda keçmiş hökumətə bağlı oliqarxların ən nüfuzlusu hesab edilir və o, keçmiş Ermənistan prezidentləri Robert Koçaryanın və Serj Sarkisyanın əsas dəstəkçisi olmuşdur. Lakin, 2018-ci ildə hakimiyyət dəyişikliyi zamanı Paşinyana öz dəstəyini ifadə etmişdir. Tsarukyan Ermənistanın ən böyük siyasi partiyalarından biri olan Çiçəklənən Ermənistan siyasi partiyasının qurucusu və lideridir.

Ermənistanın ən varlı adamlarından biri olan Tsarukyan 1990-cı illərdə qida emalı sahəsində biznes karyerasına başlamış, üç onillik ərzində spirt və ərzaq istehsalı, kazinolar, hotellər, mineral hasilat, dərman sənayesi və bitkoin mədəni daxil olmaqla müxtəlif sahələrdə inhisarçı paya sahib ən böyük oliqarx olmuşdur. Tsarukyanın 1995-ci ildə qurulan "Multi Group" holdinqi hazırda 40-dan çox böyük və kiçik müəssisəni özündə birləşdirir. O, həmçinin keçmiş güləşçi kimi Ermənistanda idmana da böyük təsir göstərmiş, çox sayda idmançıya, idman mərkəzinə maddi dəstək verərək 2005-ci ildən bəri Ermənistan Olimpiya Komitəsinin rəhbəri vəzifəsində çalışmışdır. Tsarukyan siyasətdə də kifayət qədər uğurlu olmuşdur. Onun Çiçəklənən Ermənistan partiyası 2007-ci il parlament seçkilərində 15% səs toplayaraq hakim Respublika Partiyasının gənc koalisiya partnyoru kimi parlamentə daxil olmuşdur. 2012-ci ildəki seçkilərdə partiya səs payını iki dəfə artıraraq 30% -ə çatdırmışdır.

Tsarukyanın siyasi karyerasında ilk ciddi çətinlik 2012-ci il seçkilərindən sonra müşahidə edilmişdir. Belə ki, o, əvvəlki Prezident Serj Sarkisyanla açıq şəkildə toqquşma yaşamış və hakim koalisiyadan çıxmışdır. Daha sonra 2015-ci ildə o, Sarkisyanı istefaya çağırmış və tərəfdarlarını küçələrə çıxartmaqla hədələmişdir. Sarkisyan isə öz növbəsində, oliqarxı milyonlar oğurlamaqla günahlandıraraq onu Milli Təhlükəsizlik Şurasından uzaqlaşdırmışdır. Lakin, onlar arasındakı konflikt Tsarukyanın kürəkəni olan o vaxtkı baş nazir Hovik Abrahamyan və erməni əsilli Rusiyalı milyarder Samvel Karapetyanın vasitəçiliyi ilə görüşdən sonra sakitləşmiş və tərəflər barışmışdır. Görüşdən sonra Tsarukyan siyasətdən getdiyini, millət vəkilliyindən və öz partiyasının rəhbəri vəzifəsindən istefa verdiyini açıqlamış, 2015-ci ilin payızında isə Sarkisyan onu "ölkəsi üçün etdiyi xidmətlərə görə" medalı ilə təltif etmişdir. Ancaq, Tsarukyan 2017-ci ilin fevralında yenidən siyasətə qayıtdığını elan etmişdir. Çiçəklənən Ermənistan, Alyans partiyası və Missiya partiyasından ibarət bir seçki ittifaqı təşkil etmişdir. 2017-ci il Ermənistan parlament seçkiləri

zamanı Tsarukyan Alyansı səs lərin 27,35% -ni toplayaraq Ermənistan Parlamentindəki 105 deputat yerindən 31-ni qazanaraq Ermənistan Respublika Partiyasından sonra (58 deputat / 49.17 %) ikinci ən böyük parlament bloku olmuşdur. 2018-ci il parlament seçkilərində Çiçəklənən Ermənistan 8,26% səs toplamış və ikinci yeri tutmuşdur.

Tsarukyan Paşinyan hakimiyyətə gələndə ona dəstək versə də sonradan münasibətləri gərginləşmişdir. 2020-ci ilin iyunun 16-da Ermənistan parlamenti onu deputat toxunulmazlığından məhrum edib və həbsinə razılıq vermişdir. Ermənistanın ən varlı adamlarından olan Tsarukyan səs alqı-satqısı, qanunsuz biznes fəaliyyəti və saxta torpaq köçürmə sxeminin təşkili ilə əlaqədar istintaqa cəlb edilmişdir. Daha əvvəl iyunun 14-də Tsarukyanın evinə Milli Təhlükəsizlik Xidməti (MTX) tərəfindən basqın edilmiş və o, 10 saatdan çox dindirilmişdir. Axtarışlar Tsarukyanın partiyanın Siyasi Şurasında çıxışı zamanı hökumətin daxili işlərdən tutmuş iqtisadiyyata, Qarabağın statusu ətrafında aparılan danışıqlara, COVID-19 pandemiyasının yayılmasına qarşı mübarizəyə qədər bütün istiqamətlərdə uğursuz olduğunu bildirdikdən bir həftə sonra baş vermişdir. O, hökumətin istefa verməsini tələb etmişdir. Ermənistan hökuməti isə Tsarukyanı cəmiyyətin diqqətini özünün cinayət fəaliyyətindən yayındırmaqda ittiham etmişdir. İlk əvvəl Tsarukyana qarşı 1979-cu ildə açılan və 2001-ci ildə ləğv edilən cinayət işinin məhkəmə sənədləri mediaya sızdırılmışdır. Həmin sənədlər Tsarukyanın bir neçə nəfərlə birlikdə iki rus turistə qarşı təcavüz etdiyinə və soyğunçuluğa görə mühakimə olduğunu göstərirdi. Bütün bunlara baxmayaraq, məhkəmə 2020-ci ilin iyun ayının 21-də Baş Prokurorluğun Tsarukyana qarşı irəli sürdüyü ittihamlarla bağlı təqdimatını təmin etməmişdir. Tsarukyanın Rusiya tərəfindən dəstəkləndiyi iddia olunur və məhkəmənin belə qərar verməsi də həmin dövrdə Paşinyanın ona gücünün çatmaması ilə əlaqələndirilir. Bundan sonra da hökumət ilə Tsarukyan arasında gərgin münasibətlər davam etmiş, 2020-ci ilin noyabr ayında Tsarukyan MTX tərəfindən həbs edilmiş və bir neçə gün sonra azadlığa buraxılmışdır.

2021-ci ildə Tsarukyanın Çiçəklənən Ermənistan partiyası növbədən kənar parlament seçkilərinə qoşulsa da zəruri həddə səs toplaya bilməmişdir. Belə ki, 2021-ci ilin iyun ayında keçirilən seçkilərdə partiyalar üçün keçid faizi 5% olsa da Tsarukyanın partiyası 3.96% səs toplayaraq parlamentdən kənar qalmışdır. Daha sonra iyul ayında Ermənistanın Baş Naziri Paşinyan siyasi qüvvələrin liderləri ilə görüş çərçivəsində Tsarukyanı görüşə dəvət etmiş və onunla görüşmüşdür. Görüş çərçivəsində Paşinyan Çiçəklənən Ermənistan partiyasının uzun illər ərzində Ermənistanın siyasi həyatında mühüm rol oynadığını qeyd edərək mövcud problemlərin həll edilməsində milli potensialın birləşdirilməsinin vacib olduğunu vurğulamışdır. Bu Tsarukyanla hökumət arasında gərginliyin azaldığını göstərsə də bu proses onun siyasi fiqur olaraq mövqeyinin zəifləməsindən sonra baş vermişdir. Buna baxmayaraq, Ermənistanın ən varlı adamlarından biri kimi Tsarukyan əsaslı təsir gücünə malik olan bir fiqur olaraq qalmaqda davam edir. Tsarukyanın rəsmi varidatı 500 milyon dollar həcmində qiymətləndirilir.

Xaçatur Sukiasyan

Ermənistanda daha çox “Grzo” ləqəbi ilə tanınan Xaçatur Sukiasyan 1961-ci ildə Yerevan şəhərində doğulmuş və 1980-1985-ci illərdə Yerevan Politehnik institutunda sistem mühəndisi ixtisası üzrə təhsil almışdır. 1985-1992-ci illərdə Ermənistanın hərbi-sənaye kompleksinin aparıcı zavodu hesab edilən Sirius (Сиринус) zavodunda işləmiş daha sonra Van (Ван) zavodunun direktoru olmuşdur. 1992-1994-cü illərdə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin xarici iqtisadi əlaqələr şöbəsinin direktoru və nazirin məsləhətçisi olmuşdur. Sonrakı illərdə isə əsasən ailə biznesi ilə məşğul olmuşdur. Onun ailə biznesinin əsası 1987-ci ildə qoyulmuşdur. Ermənistan Sənayeçiləri və Sahibkarlar Birliyinin yaradıcılarından biridir. O, eyni zamanda 1992-1994-cü illərdə Beynəlxalq İnformatika Akademiyasına müxbir üzv seçilmişdir.

Siyasi fəaliyyətinə gəldikdə isə Sukiasyan 1999, 2003, 2007-ci illərdə Ermənistan Milli Məclisinə millət vəkili seçilmişdir. Hər üç halda Yerevanda yerləşən dairələrdən namizədliyini verərək deputat seçilmişdir. Parlamentdəki fəaliyyəti dövründə maliyyə-kredit, büdcə və iqtisadi məsələlər üzrə daimi komissiyasının üzvü olmuşdur. Milli Məclisin üzvü olaraq Sukiasyan bir çox iqtisadi qanunların qəbul edilməsində fəal iştirak etmiş və 600-ə yaxın təklif vermişdir. Onun hazırladığı qanunvericilik təşəbbüsləri və təklifləri daha çox sahibkarlığın inkişafı, azad və rəqabətli iqtisadi şərtlər formalaşdırılması və vergi sisteminin sadələşdirilməsinə yönəlmişdir. Milli Məclisdə fəaliyyəti dövründə rəsmi olaraq heç bir partiyanın üzvü olmasa da Ermənistanın ilk prezidenti Ter-Petrosyanın rəhbərlik etdiyi müxalifət partiyası Erməni Milli Konqresi ilə bağlı olmuşdur.

2008-ci ildə Ermənistanda keçirilən prezident seçkilərinin qanunsuz keçirilməsi ilə bağlı Ter-Petrosyanın rəhbərliyi altında müxalifətin keçirdiyi və sonradan ölkədə böyük hərc-mərclik yaratmış etiraz aksiyalarına dəstək verdiyi üçün Sukiasyanın deputat toxunulmazlığı əlindən alınmış və onun haqqında cinayət işi açılaraq həbs qətimkan tədbiri seçilmişdir. Daha sonra Sukiasyan gizləndiyindən axtarışa verilmişdir. Bundan sonra 2009-cu ildə Sukiasyana məxsus Bjni (Бжни) zavodu bağlanmış və 13 milyon dollar həcmində cərimələnmişdir. Daha sonra zavod hərraca qoyulmuşdur və digər deputat-biznesmen Ruben Ayrapetyan tərəfindən alınmışdır. Belə olan halda Sukiasyan Ermənistan hökumətinə qarşı İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə 220 milyon avro kompensasiyanın ödənilməsi üçün müraciət etmişdir. 2010-cu ildə onun haqqında açılmış cinayət işinə xitam verilmişdir. Bundan sonra Sukiasyan 2010-2011-ci illərdə Almaniyada yaşamış və biznes fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdur. 2012-ci ildə isə deputatlığa yenidən namizədliyini irəli sürsə də hökumət onun namizədliyini qeydə almamışdır.

Biznes fəaliyyətinə gəldikdə isə Sukiasyan 1994-cü ildə onun ailəsinə məxsus olan tikinti və xidmət sahəsində olan bütün bizneslərini Sil Konserni (Сил Концерн ООО) adı altında birləşdirmişdir və 2005-ci ilə qədər özü konsernə sədrlik etmişdir. Konsernə 25 müəsisə, həmçinin 7 zavod daxildir. Bu zavodlara Çarensavanda yerləşən Bjni (Бжни) (2008-ci ilə qədər) zavodu, Masisdə yerləşən Qofrotara (Гофротара) zavodu, Yerevan Mebel zavodu, Poliplast

zavodu, Sevan un zavodu və digərləri aiddir. Konserndə 8 mindən çox adam işləyir. 2005-ci ildə isə Ermənistan konstitusiyasına edilmiş dəyişikliklərə əsasən deputatların sahibkarlıq fəaliyyəti qadağan edildiyindən o SİL Konserninin sədri vəzifəsindən getmişdir. Eyni zamanda bir neçə il ərzində Sukiasyan Ermənistana Filip Morris (Филипп Моррис) şirkətinin siqaretlərinin idxalı ilə də məşğul olmuşdur. Sukiasyan Ermənistanın müstəqilliyindən sonra ölkəyə ilk böyük investisiyanın (18 milyon ABŞ dolları) yatırılmasında əsas vasitəçi olmuşdur. Bu vəsait hesabına Ermənistanda bir çox köhnə zavodlar bərpa edilmişdir.

Sukiasyan 90-cı illərdə Ter-Petrosyanın Ermənistanda hakimiyyətdə olduğu dövrdə həmin vaxt Daxili İşləri Naziri işləyən və böyük nüfuza malik olan Vano Siradeqyanın dəstəyi ilə Ermənistanda ilk oliqarxa çevrilmiş və oradakı oliqarxik sistemin əsasını qoymuşdur. Daha sonra 1998-ci ildə Ter-Petrosyan hakimiyyətdən getdikdən sonra Sukiasyan əvvəlki güzəştləri və imkanları əldə edə bilməsə də Ermənistanda olan ən varlı oliqarxlardan biri kimi fəaliyyətini davam etdirmişdir. 2010-2011-ci illərdə Almaniyada yaşadığı dövrdə də Sukiasyan biznes fəaliyyətini davam etdirmişdir. Həmin dövrdə o Ermənistandan Masuro (Ermeni dilində itburnu) markası altında itburnu siropunun və reyhanın ixracı ilə məşğul olmuşdur. Bundan başqa o Almaniyada otel xidmətləri biznesi ilə də məşğul olmuşdur.

Sukiasyanın hazırkı hökumət ilə münasibətləri isə yaxşıdır. O, əvvəllər Paşinyanın qəzetini maliyyələşdirdiyindən Paşinyanla münasibətləri yaxşıdır. Ona görə də 2018-ci ildən sonra Sukiasyanın biznes fəaliyyəti qarşısında maneələr aradan götürülmüş və güzəştlərdən istifadə imkanı yaradılmışdır. Təsadüfi deyildir ki, Sukiasyanın sahibi olduğu SİL konserninə aid olan SİL-Maaza (СИЛ-МАЗА) şirkətinə investisiya proqramı çərçivəsində 2019-cu ildə güzəştlər tətbiq edilmişdir. Güzəştə əsasən şirkət 2019-cu ilin oktyabrından 2021-ci ilin sonuna qədər idxal edilən məhsullar üzrə əlavə dəyər vergisini 3 il sonra ödəməyə başlayacaqdır. Hazırda onun biznes şəbəkəsi siqaret biznesi, maye yanacaq, ticarət mərkəzlərini əhatə edir. Lakin, onu da qeyd etmək lazımdır ki, 2019-cu ildən Sukiasyan Ermənistanın digər oliqarxı və siyasətçisi Qaqik Tsarukyan ilə qudadır və onların övladlarının toy məclisində 2019-cu ildə Paşinyan da iştirak etmişdir. Sonradan, Tsarukyan ilə hökumət arasında münasibət korlanmış və onun haqqında cinayət işi açılmışdır. Ona görə də bu hadisə Sukiasyan ilə Paşinyanın münasibətlərinə pis təsir etmişdir.

Bundan başqa Ermənistanda ən böyük banklardan biri olan Armekonombank-ın nəzarət payı da Sukiasyan ailəsinə məxsusdur. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı da Armekonombank-ın bankın səhmdarlarından biridir və 25% səhmlərinə sahibdir. Xaçatur Sukiasyan eyni zamanda inLOBBY onlayn otel sifariş platformasını idarə edən inLOBBY GmbH şirkətinin də yaradıcısıdır. Sukiasyanın ümumi varidatı haqqında dəqiq məlumatlar olmasa da Forbesin 2006-cı ildə nəşr edilmiş hesabatında onun varidatı 300 milyon ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilmişdir.

Mixail Bağdasarov

Mixail Bağdasarov 1959-cu ildə Bakıda anadan olmuş və 2020-ci ilin avqust ayının 22-də Ermənistanda vəfat etmişdir. O, "Mika" futbol klubu və "Armavia" hava yollarının sahibi olmuşdur. Bağdasarov Ermənistanda çoxsaylı yüksək dövlət mükafatlarına layiq görülmüşdür. Bu mükafatlara Vətənə xidmətə görə III Dərəcəli Orden, Erməni Apostol Kilsəsi ordeni və digərləri aiddir. O, 1976-1981-ci illərdə SSR Daxili İşlər Nazirliyinin Leninqrada Ali Siyasi Məktəbində təhsil almış və daha sonra SSR Komi Respublikasının daxili qoşunlarında xidmət etmişdir. Daha sonra hərbi sahəni tərk edərək bizneslə məşğul olmağa başlamışdır. 1994-cü ildə əsas fəaliyyət istiqaməti MDB ölkələrində, Baltikyanı ölkələrdə, İtaliyada, Böyük Britaniyada, İsveçrədə neft məhsulları və pambıq ticarəti olan "Mika Limited" (Böyük Britaniya) şirkətini yaratmışdır.

Bağdasarov Ermənistana 1997-ci ildə Koçaryanın Baş Nazir olduğu dövrdə gəlmişdir. O, ölkə rəhbərliyinə Rusiyanın biznes elitası ilə güclü əlaqələri olan və iki ölkə arasında əlaqələrin inkişafına imkan yarada biləcək şəxs kimi təqdim edilmişdir. Ermənistana gələndə Bağdasarov böyük kapitala malik deyildi və o dövrdə ona Serj Sarqisyan kömək etmişdir. Özünün biznes fəaliyyətinə 1998-ci ildən etibarən Ermənistanın neft məhsulları bazarında başlayan Bağdasarov Koçaryan və Sarqisyanın köməyi ilə neft bazarında nəzarətsiz olan bütün digər iştirakçıları uzaqlaşdırma bilmişdir. Bu sahəyə özünün Mika Limited şirkətini cəlb etmişdir və tezliklə şirkət Ermənistanda yanacaq idxalını həyata keçirən ən böyük şirkətə çevrilmişdir. Vazgen Sarkisyanın baş nazir olduğu dövrdə Bağdasarovun neft məhsullarının idxalı bazarında sahib olduğu monopoliya onun əlindən alınsa da, 1999-cu ilin oktyabrında terror hücumu səbəbindən Vazgenin ölməsindən sonra 2000-ci ilin sonuna qədər Bağdasarov yenidən öz mövqeyini bərpa etmişdir.

Daha sonra Bağdasarov digər sahələrdə də fəaliyyət göstərməyə başlamışdır və Razdan sement zavodunun özəlləşdirilməsində iştirak etmişdir. Özəlləşdirmə 150 min dollara başa gəlmişdir. Zavodun işə başlamasından sonra dövlət sifarişi əsasında tikinti həyata keçirən bütün şirkətlər və dövlət orqanları sementi bu zavoddan almağa məcbur edilirdi. Daha sonra Bağdasarov 300 min dollara "Armsberbank"-ın özəlləşdirilməsini həyata keçirsə də bir müddət sonra onun səhmlərinin yarısını (50%-ni) Rusiyanın VTB bankına satmışdır.

Koçaryanın və S.Sarqisyanın köməyi ilə neft bazarında, o cümlədən avia yanacağın idxalında tam monopoliyanı ələ keçirən Bağdasarov məqsədli şəkildə "Ermənistan Hava Yolları" şirkətinin müflisləşməsinə imkan yaratmışdır. Halbuki, 2000-ci illərə qədər Ermənistan Hava Yolları gəlirlə şəkildə fəaliyyət göstərən şirkət idi. Daha sonra avia şirkət üç hissəyə bölünə də 2004-cü ilə qədər Bağdasarovun səhmlərinin böyük hissəsinə malik olduğu Armavia digər şirkətləri bazardan sıxışdırıb çıxartmışdır. Həyatının son dövrlərinə qədər onun varidatının təxminən 1 milyard dollardan çox olduğu məlum idi.

Ruben Hairapetyan

Ruben Hairapetyan 1963-cü ildə Yerevanda doğulmuşdur. 1988-ci ildə Yerevan Xalq Təsərrüfatı İnstitutunu bitirmişdir. Ermənistan Parlamentinin keçmiş üzvü və “Nemets (alman) Rubo” ləqəbi ilə tanınan iş adamı Ruben Hairapetyan 2002-2018 illər arasında Ermənistan Futbol Federasiyasının prezidenti olmuşdur. 2003-2007-ci illərdə Ermənistan Parlamentinə heç bir partiyanın üzvü olmadan deputat seçilmişdir. 2007-ci ildən isə Ermənistan Respublikaçılar Partiyasına üzv seçilmişdir və həmin ildə də yenidən deputat seçilmişdir. 3 İyul 2012-ci ildə ona məxsus bir restoranda hərbi həkimin mübahisəli ölümündən sonra deputat mandatından imtina etməyə məcbur olmuşdur. 2015-ci ilin 21 oktyabrında Ruben Ermənistanı tərk etmişdir. Buna səbəb Ermənistanda müharibə veteranının döyülməsində onun günahlandırılması olmuşdur.

Hairapetyan Ermənistanda əsas “tütün kral”-dan biri hesab edilir. O, Kanada-Ermənistan birgə şirkəti olan “Qrand Tobako”-nun səhmlərinin bir hissəsini almışdır. Daha sonra səhmlərin qalan hissəsini də əldə etmişdir. 90-cı illərin ortalarından fəaliyyətini dayandırmış Vanadzor trikotaj fabrikinə ucuz qiymətə özəlləşdirərək təmir etdirmiş və işə salmışdır. Hazırda onun rəhbərliyi altında fabrik fəaliyyətini davam etdirir və hətta başqa ölkələrə də ixrac həyata keçirir.

O eyni zamanda tikinti materiallarının, metal məmulatlarının, su qızdırıcılarının topdan satışı ilə məşğul olan "Rumava" MMC, toxuculuq və parça istehsalı ilə məşğul olan "XARUR" MMC, dənli bitkilərin becərilməsi ilə məşğul olan "Bambak" ASC, idman sektorunda fəaliyyət göstərən “Pyunik Fa”, çoxsaylı restoran, bar və kafeləri özündə birləşdirən “Anait” MMC, əyləncə və ictimai iaşə sahəsində fəaliyyət göstərən “Noralusin” MMC kimi şirkətlərin, spirtli içki istehsalı ilə məşğul olan “Avan-91” kompleksinin, Pyunik Futbol Klubu ictimai təşkilatının sahibidir. Onun atasının adına olan bir çox digər şirkətlər, o cümlədən qaz yanacağına topdan satışı ilə məşğul olan şirkət də vardır.

O biznesmen kimi ən uğurlu dövrünü Sarqisyanın Prezidentliyi dövründə yaşamışdır və o, həmin dövrdə “hakimiyyətin dəyəniyi” hesab edilirdi. O, həm də işğal dövründə Şuşada özünə malikanə tikdirmiş və digər oliqarxların da Şuşada ev tikdirməsi üçün çağırış etmişdir. Onun fikrincə hamı bacardığı formada Qarabağda işğal dövründə olan qondarma rejimə dəstək olmalı və Qarabağın sakininə çevrilməlidir.

Hairapetyanın Paşinyan hökuməti ilə münasibətləri isə yaxşı deyildir. 2020-ci ildə onun özü və oğlu haqqında onlara məxsus Arsnakar restoran-hotel şəbəkəsinin menecerini oğurlatdıraraq həmin kompleksdə 22 gün saxlanması ilə bağlı cinayət işi açılmışdır və Hairapetyan axtarışa verilmişdir. Onun vəkili iddia etdiyinə görə bu cinayət işi əsassız şəkildə siyasi motivlər əsasında açılmışdır. Məqsəd hökumətin siyasətini qəbul etməyən nüfuzlu adamları Ermənistandan uzaqlaşdırmaqdır. Hairapetyan Paşinyanın hüquqi məsələlər üzrə köməkçisi Anna Vardapetyanı ona qarşı qaldırılan cinayət işinə müdaxilə etməkdə günahlandırmışdır. Hairapetyan həm də Rusiya vətəndaşı olduğundan Ermənistanda bu məsələ ilə bağlı ədalətli qərara verilməsə Rusiyanın hüquq-mühafizə orqanlarına müraciət edəcəyini bildirmişdir. 2020-ci ildə

Ermənistanda Baş Prokurorluq onun digər ölkənin də vətəndaşlığına sahib olmasına baxmayaraq qanunsuz şəkildə deputat seçilməsi ilə bağlı araşdırmaya başlamışdır.

Hovik Abrahamyan

Hovik Abrahamyan 1958-ci ildə Ermənistanın Artaşat rayonunda doğulmuşdur. 1985-1990-cı illərdə Ermənistanda Xalq Təsərrüfatı İnstitutunda təhsil almışdır. 1995-1999-cu illərdə heç bir partiyanın üzvü olmadan Ermənistan Parlamentinin deputatı seçilmişdir. Daha sonra Respublika Partiyasının üzvü olmuşdur. 1996-1998-ci illərdə Artaşat şəhərinin meri, 1998-2000-ci illərdə isə Ararat regionunun qubernatpru olmuşdur. 2001-2002-2008-ci illərdə Ermənistanın Ərazi İdarəetmə Naziri olmuşdur. 2007-ci ildə Ermənistanın Baş Nazirinin müavini vəzifəsinə, 2008-ci ildə Prezident Administrasiyasının rəhbəri vəzifəsinə, 2012-ci ildə isə parlamentin spikeri vəzifəsinə təyin edilmişdir. 2014-2016-cı illərdə Serj Saqrkisyanın prezidentliyi dövründə Ermənistanın Baş Naziri olmuşdur. O, Ermənistan sakinləri arasında "Siçan" ləqəbi ilə tanınır. Abrahamyan müxtəlif medallarla təltif edilmişdir. Bu medallara "Anania Şirakatsi" medalı, "Fritof Nansen" xatirə qızıl medalı, Müdafiə Nazirliyinin "Marşal Baqramyan" medalı, "Vətənə xidmətə görə" 1-ci dərəcəli medal və digərləri aiddir.

Siyasi fəaliyyəti ilə yanaşı Abrahamyan biznes fəaliyyəti ilə də məşğul olmuşdur. O siyasi gücündən bu istiqamətdə istifadə etmişdir. Abrahamyan və onun ailəsi böyük şirkətlərə və kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlara sahibdir. Təkcə Ararat bölgəsinin Narek kəndində Abrahamyanın arvadının adına 120 hektar torpaq sahəsi vardır ki, onun da 100 hektarı üzümçülük üçün, 20 hektarı isə biçənək kimi istifadə edilir. Ailənin sahib olduğu üzümçülük sahələri onların şərab istehsal edən zavodlarını xammal ilə təmin edir. Səhmləri Abrahamyanın oğullarına məxsus olan və Ararat rayonunda yerləşən "Artaşat Vinkon" QSC spirtli içkilərin, o cümlədən şərab və konyak istehsalı ilə məşğuldur. Hovikin oğlu Ovannes Abrahamyan 2012-ci ildə erməni və kanadalı tərəfdaşların iştirakı ilə "Vikom-Lab" MMC-ni təsis etmişdir. O, və Kanadalı tərəfdaşı Stiven Brayan Ferrat şirkətin səhmlərinin 45%-nə, Laura Petrosyan isə 10%-nə sahibdir. "Vicom Lab" spirtli içkilərin, o cümlədən konyak istehsalı ilə məşğuldur. Şirkətin direktoru Hovhannes Abrahamyandır. Onun digər oğlu Arqam isə "Artfud" MMC və ya Artaşat Konserv Zaodunun sahibidir. Şirkət Ermənistana Nataxtari limonadının və Borjomi mineral sularını idxal edir.

Bunlarla yanaşı Abrahamyanın qohumları və övladları çox sayda yanacaq doldurma məntəqələrinin sahibidirlər. Belə məntəqələri idarə edən şirkətlərdən birinin, "May-Arq" MMC-nin səhmlərinin 50%-i Abrahamyanın oğluna məxsusdur. Onun oğlu həm də "Arq-Lev Qaz" MMC-nin də 50% səhmlərinə sahibdir. 2014-cü ilin fevralında Abrahamyanın oğlu Arqam daha bir yanacaq doldurma məntəqəsi olan "Trans Qaz" MMC-ni yaratmışdır və səhmlərinin 30%-nə sahibdir.

Hovik Abrahamyanın Ermənistanın yeni hökuməti ilə münasibətləri yaxşı deyildir. Belə ki,

2018-ci ildə onun qardaşı Conik Abrahamyan və özü haqqında vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə və dələduzluq maddələri əsasında cinayət işi açılmışdır. Araratda fəaliyyət göstərən Mədəncixarma şirkəti “Avazaatik” QSC-nin direktorunun ifadəsi əsasında başlanmış cinayət işi çərçivəsində aparılan araşdırmalar nəticəsində məlum olub ki, 2008-ci ildə yüksək rütbəli məmurlar onun fəaliyyətinə süni maneələr yaratmış və şirkətin 60% payını tələb etmişlər. Daha sonra şirkətin işə başladığı torpaq sahəsinin sahibi ilə bağlanmış müqavilə məhkəmənin qərarı ilə etibarsız hesab edilib. Bu məsələlərdə Abrahamovun və qardaşının birbaşa iştirak etdiyi vurğulanmışdır. 2018-ci ilin avqustunda isə Conik Abrahamyan 1 mart hadisələri (2008) ilə bağlı iş çərçivəsində qanunsuz silah əldə etmək və saxlamaqda şübhəli bilinərək həbs edilib. 2019-cu ildə isə Abrahamyan Dilican, Mxçyan və Narek icmalarına aid torpaqların qanunsuz şəkildə alınması ilə bağlı da günahlandırılırdı. 2020-ci ildə Ermənistanın XİN-in qərarı ilə Abrahamyanın diplomatik pasportu da əlindən alınmışdır.

Samvel Aleksanyan

Samvel Aleksanyan 1968-ci ildə Yerevanda doğulmuşdur. 2003-2007-ci illərdə heç bir partiyanın üzvü olmadan Ermənistan Parlamentinin deputatı seçilmişdir. 2007-ci ildə isə Respublika Partiyasının üzvü kimi yenidən deputat seçilmişdir. 2017-ci ildə bir daha deputat seçilmiş və 2021-ci ildə istefa verərək siyasi fəaliyyətini dayandırmışdır.

Onun əsas fəaliyyəti biznes sahəsində olmuşdur və “Şəkər kralı” ləqəbi ilə tanınır. Onun sahib olduğu “Aleks Qrup”u şəkər, un, kərə yağı və digər əsas ərzaq məhsullarının Ermənistana əsas idxalçısı olmuşdur. Koçaryan və Sarqisyanın hakimiyyəti illərində onlar ilə yaxın olmuşdur. Koçaryanın böyük oğlu Sedrak ilə birlikdə Ermənistana mobil telefonların idxalı ilə də məşğul olmuşdur. Bununla yanaşı, bir neçə ərzaq mağazası şəbəkəsinin sahibidir. Bu şəbəkələrə “Yerevan-Siti”, “Lusastx”, “Kaysr” aiddir. O, həm də Şirak vilayətinin Axuryan şəhərində yerləşən çuğundur şəkəri zavodunun sahibidir. Bununla yanaşı o, Ermənistnada əczaçılıq məhsullarının idxalı ilə məşğul olan yeddi şirkətin sahibidir. Bu şirkətlərə “Natali Farm”, “Alfa Farm”, “Vaqa Farm” və digərləri aiddir. Bundan başqa, onun ailəsi “Aleks Tekstil” şirkətinin də sahibidir.

Samvel Aleksanyanın Ermənistanın hazırkı hakimiyyəti ilə münasibətləri yaxşıdır. 2018-ci ildə hökumətin dəyişməsindən sonra Paşinyanın tərəfinə keçən ilk oliqarxlardan biri olmuşdur. Həmin il ona məxsus olan “Yerevan-Siti” mağazalar şəbəkəsinin 2 yeni filalı açılmışdır. 2019-cu ildə isə onun qızının sahibi olduğu “Alex Tekstil” şirkətinə idxala rüsumuna görə 2.45 milyon dollar güzəşt edilmişdir. 2018-ci ildə isə şirkətə eyni formada 1.47 milyon dollar həcmində güzəşt edilmişdir. Buna baxmayaraq, 2019-cu ildə Aleksanyana qarşı teleaparıcı Hamlet Quşyanın oğurlanması ilə bağlı cinayət işi başlanmışdır.

Rusiyada yaşayan oliqarxlar

Samvel Karapetyan

Samvel Karapetyan Rusiyada yaşayan erməni oliqarxları arasında ən geniş biznes imkanlarına malik olan oliqarxdır və o “Taşir Qrup” konqlomeratının sahibidir. O, 1990-cı illərdə Rusiyaya köçmüş və 1999-cu ildə “Taşir Qrup”-u təsis etmişdir (Ermənistanın şimalındakı kiçik bir şəhər olan Taşirdə anadan olub böyüdüyü üçün bu adı seçmişdir). Forbes dərgisinin məlumatına əsasən onun varidatı təxminən 2,6 milyard dollar təşkil edir. Karapetyan 200-dən çox firmayı özündə birləşdirən “Taşir Qrup” vasitəsilə eyni zamanda Rusiyada kommersiya bankına və onlarla ticarət mərkəzinə, ofis binalarına, otellərə və restoranlara sahibdir. Rusiyanın siyasi elitası ilə güclü əlaqələrə malikdir. Xüsusilə də indiki Moskva meri Sergey Sobyenin ilə yaxın münasibətlərə malik olduğu məlumdur. Onun qardaşı Karen Karapetyan Ermənistan parlamentinin deputatı olmuşdur.

2011-ci ildə Ermənistan prezidenti Karapetyanı milli mənafeələrin təbliğinə, uzunmüddətli və səmərəli ermənipərəst fəaliyyətinə və Ermənistan Respublikasının inkişafında xidmətlərə görə “Mesrop Maştots” medalı ilə təltif etmişdir. 2018-ci ildə Ermənistan mətbuatında Karapetyanın siyasi partiya yaratması barədə iddialar yayılsa da o, bunu inkar etmiş və Ermənistanda siyasi ambisiyalarının olmadığını, öz biznesi ilə məşğul olmağa və mədəniyyət, təhsil, idman və digər sahələrdə bir sıra xeyriyyə layihələrini həyata keçirməyə davam edəcəyini bildirmişdir. Bir neçə il əvvəl qədər Karapetyanın Ermənistandakı və Qarabağdakı fəaliyyətləri xeyriyyəçiliklə məhdudlaşmışdır. Xüsusilə, Xankəndində yeni bir xəstəxananın inşasına 22 milyon dollara ayırmışdır. 2015-ci ildə Ermənistanın elektrik paylama şəbəkəsi Rusiyanın nəhəng dövlətə məxsus şirkəti İnter RAO-dan alınaraq “Taşir Qrup”a verilmişdir. 2017-ci ilin avqustunda Ermənistan hökuməti milli elektrik ötürücü şirkətinin də ən azı beş il müddətinə “Taşir Qrup” tərəfindən idarə ediləcəyini elan etmişdir.

Bundan başqa Karapetyan 2017-ci ilin əvvəlində qurduğu Ermənistanın İnterinvestorlar Klubu adlı investisiya fondu vasitəsi ilə iki böyük Su Elektrik Stansiyası və bir tullantılardan enerji alınmasına imkan verən qurğunu inşa etməyi planlaşdırır. Qeyd edilən bu layihələrin ümumi dəyəri təqribən 470 milyon dollardır. Ümumilikdə, fond öz tərəfdaşları ilə birlikdə 1,1 milyard dollardan çox dəyəri olan erməni layihələrinə investisiya yatırmağı planlaşdırır. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Samvel Karapetyan Sevan-Razdan kaskadını Rusiyanın RusHydro şirkətinin törəmə şirkəti olan HydroInvest-dən 2.71 milyon dollara almışdır və şirkətin 55 milyon dollar borcunu ödəməyi də öz üzərinə götürmüşdür. Karapetyan xeyriyyəçilik fəaliyyətini son illərdə də davam etdirməkdədir. Belə ki, o 2019-cu ildə “Hayastan” Ümumerməni Fondu üçün keçirilmiş telemarafonda Karapetyan 1,5 milyon dollar dəyərində ən böyük yardımı etmişdir. Bununla da onun o vaxta qədər fonda etdiyi maliyyə dəstəyinin ümumi həcmi təxminən 25 milyon dollara çatmışdır.

Ermənistandakı siyasi hakimiyyət ilə əlaqələrinə gəldikdə isə Karapetyan 2020-ci ildə

Robert Köçəryanın həbsdən azad edilməsi üçün ödənilməli olan girovun bir hissəsini ödəmişdir. Buna baxmayaraq onun hazırkı hakimiyyət ilə münasibətləri yaxşıdır və onun Ermənistanda həyata keçirdiyi layihələr müsbət qarşılır. Özünün isə şəxsən siyasətə qoşulmaq marağı yoxdur və bizneslə məşğul olmağı üstün tutur. O bunu 2021-ci ilin sentyabr ayında Sputnik Ermənistana verdiyi müsahibəsində qeyd etmişdir.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, 2021-ci ildə Azərbaycanın Baş Prokurorluğu üç erməni əsilli iş adamını, o cümlədən Samvel Karapetyanı beynəlxalq axtarışa verib. O Ermənistan vasitəsilə Qarabağ bölgəsinə 2001-2021-ci illərdə qanunsuz silah daşınmasında günahlandırılır. O 44-Günlük müharibə dövründə də Erməni hərbiçilərinin silahla və hərbi avadanlıqlar ilə təchiz edilməsində iştirak etmişdir.

Sergey və Nikolay Sarkisov qardaşları

“Reso-Garantia” şirkətinin 63%-inə sahib olan erməni əsilli Sergey və Nikolay Sarkisov qardaşları Rusiyanın ən zəngin ailələrindən hesab olunur. Forbes jurnalına görə onların varidatı 2 milyard dollardan artıqdır. “Reso-Garantia” 1991-ci ildə yaradılıb və uzun illərdir ki, Rusiya sığorta bazarında aparıcı oyunçudur. 2019-cu ilin yekun göstəricilərinə əsasən şirkət Rusiyada vətəndaşların əmlak sığortası üzrə bazarında 6-cı, Kasko sığortası bazarında isə 2-ci ən böyük şirkət olmuşdur.

Qardaşların biznes fəaliyyəti əsasən Moskva ilə bağlı olsa da, son bir neçə il ərzində əsasən Los-Ancelesdə məskunlaşmışdır. Sarkisov qardaşları 2017-ci ildə Los-Ancelesdə yerləşən Beverly Hills ərazisində 16 milyon dollarlıq mülk alması ilə gündəmə gəlmişdir. Rusiya vətəndaşı olan və erməni dilini bilməyən Sergey Sarkisov 2018-ci il sentyabrın 6-a qədər Ermənistanın Los-Ancelesdəki konsulu olmuşdur. Nikolay Sarkisov isə 2013-cü ildə Ermənistanın Londonda baş konsulu təyin edilmişdir. Bundan bir il əvvəl, 2012-ci ilin noyabr ayında isə Sarkisov “Hayastan” Ümumerməni Fondu üçün 21.5 milyon dollar toplanılan bir telemarafonda 4 milyon dollar yardım etmişdir. Bu vəsait Ermənistanda və işğal dövründə Qarabağdakı qanunsuz tikinti işləri və sosial layihələr üçün istifadə edilmişdir.

2020-ci ildə Sergey Sarkisovun dəstəyi ilə istehsal edilən “Aramızdakı Nifrət” (“Hate Among Us”) adlı film Emmy mükafatına layiq görülmüşdür. O həm də filmin produserlərindən biridir. Sarkisovla yanaşı David McKenzie, Dean Cain, Montel Williams da filmin ərsəyə gəlməsində iştirak etmişdir. Film Adolf Hitlerdən başlamış günümüzə, Avropadan ABŞ-a qədər bütün dünyada yəhudi inancının üzvlərinə qarşı nifrət cinayətlərinin mənşəyini göstərməyə çalışır və bunu bütün dinlərə mənsub şəxslərin nəzərindən izah edir. 2017-ci ildə David McKenzie, Dean Cain, Montel Williams və Sergey Sarkisov həm də “Architects of Denial” adlı “Erməni Soyqırımı” haqqında film çəkiblər.

Sergey Sarkisov, 2020-ci ilin avqustunda bütün Azərbaycan vətəndaşlarına Moskvada

Ermənilərlə Azərbaycanlılar arasında baş verən toqquşmalar nəticəsində dəymiş ziyanə görə kompensasiya ödəməyə hazır olduğunu bildirmişdir. Ermənistanda iş adamının barışıq çağırışı xoş niyyətli jesti kimi deyil, pragmatik addım kimi qəbul edilmişdir. Hesab edilir ki, Sarkisov bu addımı ilə Azərbaycanlı tərəfdaşları ilə münasibətləri bərpa etməyə və biznesini davam etdirməyə çalışmışdır.

Danil Xaçaturov

Danil Xaçaturov 1971-ci ildə Moskva şəhərində anadan olmuşdur və Rusiyanın sığorta və maliyyə maqnatlarından biridir. Danil Xaçaturov və onun qardaşı Sergey Xaçaturov birlikdə Rusiyanın ən böyük sığorta şirkətlərindən biri olan "Rosgosstrakh", "Russ-Bank" və "City" əmanət və kredit assosiasiyasının sahibi olmuşdur. Danil daha əvvəl "BIN Bank"-da və sonradan milyarder Mixail Qutseriyevin rəhbərlik etdiyi "Slavneft" neft şirkətində rəhbər vəzifələrdə işləmişdir. O və tərəfdaşları 2001-2003-cü illər ərzində hökumətdən o zaman müflis olan "Rosgosstrakh"ın 75%-ni 60 milyon dollara almışdır. 2010-cu ildə Danil və tərəfdaşları "Rosgosstrakh"ın qalan 25%-ni də almışdır. Bu şirkət SSR-də yeganə pərakəndə sığorta şirkəti olan "Gosstraxın" varisi idi və uzun illər təxminən 3 milyard dollar illik gəlir ilə Rusiyadakı ən böyük sığorta şirkəti olmuşdur. Hazırda Rusiyanın sığorta bazarında SOGAZ-dan sonra ikinci ən böyük şirkətdir. Şirkətin Rusiyada 25 milyon özəl, 250 min korporativ müştərisi, 3 min regional ofisi və 400 müştəri mərkəzləri vardır. Şirkətin təklif etdiyi sığorta məhsullarına avtosığortadan tutmuş ev heyvanlarının və kosmik vasitələrin sığortasına qədər 50-dən çox müxtəlif növ məhsullar daxildir. 2017-ci ildə isə şirkət "Otkritie FC" Bank Qrupuna daxil edilmiş və dövlətin mülkiyyətinə keçmişdir.

2018-ci ildə Moskva məhkəməsi Rosgosstrakhın keçmiş icraçı direktoru Danilin qardaşı Sergey Xaçaturovu 2017-ci ildə baş vermiş əməliyyatlar zamanı 107 milyon dollar (8 milyard rubl) mənimsəməkdə ittiham edərək 8 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmişdir. Danil Xaçaturov 2020-ci ildə Kaliforniya ştatında yerləşən Beverly Hills ərazisində 35 milyon dollar dəyərində olan meqa villa alması ilə gündəmə gəlmişdir. Forbes jurnalının Danil Xaçaturov haqqında mövcud olan 2017-ci ilə aid ən son məlumatında onun varidatı 2 milyard dollar səviyyəsində göstərilmişdir. Ən yüksək həddi isə 2014-cü ildə olmuşdur (2.6 milyard dollar). Danil Xaçaturov 2018-ci ildə əvvəlki Trump administrasiyası tərəfindən "Vladimir Putinlə yaxın münasibətdə" olan 96 milyarder rus oliqarxları siyahısına salınmışdır.

Danil Xaçaturov Ermənistanda da biznes fəaliyyəti həyata keçirməkdədir və buna görə də Ermənistanın iqtisadi sektorunda nüfuzə malikdir. Rosgosstrakhın Ermənistan bölməsi olan "RGS-Ermənsitan" (РГС-Армения) Danilin Rosgosstrakhın rəhbəri olduğu dövrdə açılmışdır və Ermənistanın sığorta bazarında ən böyük şirkətlərdən biri olmaqda davam edir. Rosgosstrakhın satışından sonra RGS-Ermənsitan da Sirmakes Menecment limited (Cimarex Management Limited) şirkəti tərəfindən alınmışdır və Danil RGS-Ermənsitanın idarə heyətinin üzvü kimi

fəaliyyətini davam etdirir.

Sergey Qalitski (Arutyunyan)

Sergey Qalitski 14 avqust 1967-ci ildə Rusiyanın cənubunda yerləşən Soçi şəhərində doğulmuşdur. Onun anası rus, atası isə ermənidir. Daha sonra həyat yoldaşının soyadını qəbul etmişdir. Qalitski Rusiyada doğulub böyüdüüyü üçün erməni dilində danışa bilməsə də erməni əsilli olması ilə fəxr etdiyini bildirmişdir. O biznes fəaliyyətinə 1994-cü ildə ətir və gözəllik üçün ləvazimatların topdan satışı ilə başlamışdır. Amerikanın məşhur supermarket şəbəkəsi Wall-Mart-ın pərəstişkarı olan Qalitski bundan həvəslənərək 1998-ci ildə Rusiyada ilk ərzaq mağazasını açmış və "Həmişə aşağı qiymətlər" şüarı ilə reklam etmişdir. Şirkətin səhmlərinin açıq bazarda satışı isə 2006-cı ildən başlamışdır. Qalitski Rusiyanın ən böyük pərakəndə satış şirkəti olan "Maqnit" şirkətinin yaradıcısı (15 mindən çox mağazası və 200 mindən çox işçisi olan ən böyük supermarket şəbəkələrindən biridir) və şərikidir. Qalitski 2018-ci ilin fevral ayında şirkətdəki hissələrinin 29.1%-ni 2,4 milyard dollara VTB dövlət bankına satanadək "Maqnit" şirkətinin direktoru olmuşdur. Hazırda o şirkətin cəmi 3% səhmlərinə sahibdir.

Daha sonra Qalitski SN Kapital (СН Капитал) investisiya fondunu yaratmışdır və Maqnit şirkətində hissələrinin satışı nəticəsində əldə etdiyi vəsaitin böyük hissəsini bu fondda saxlayır. Fondada olan vəsaitlərin ümumi həcmi 1.83 milyard dollardır (138 milyard rubl). Fond müxtəlif növ maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi, ticarət, daşınmaz əmlak əməliyyatları ilə məşğul olur. Qalitski həm də 2008-ci ildə yaradılmış "Krasnodar" futbol klubunun və futbol akademiyasının prezidentidir. O "Maqnit" şirkətindən ayrıldıqdan sonra bütün diqqətinin futbol sahəsinə ayırmışdır. Qalitski komandanın yeni stadionunun tikintisi üçün 460 milyon dollar sərmayə yatırmışdır. Eyni zamanda stadionunun yaxınlığındakı parka üçün 70 milyon dollar xərcləmişdir.

Siyasi fəaliyyətə gəldikdə isə Qalitski demək olar ki, bu istiqamətdə işləməmişdir. Gəzən şayələrə görə o Krasnodarın qubernatoru olmaq üçün namizədliyini irəli sürmək fikrində olsa da sonradan fikrini dəyişmişdir və siyasətə qarışmaq istəmir. 2018-ci il yanvarın 30-da ABŞ-ın Maliyyə Nazirliyinin Konqresə təqdim etdiyi "Kreml məruzəsi"ndə Rusiyanın 114 yüksək vəzifəli məmurunun, dövlət şirkəti rəhbərləri və 96 oliqarx arasında Sergey Qalitski də yer almışdır. Forbes jurnalının məlumatına əsasən hazırda onun varidatı 3,5 milyard dollar təşkil edir. 2021-ci ilin sentyabr ayında Qalitski xəstə olduğunu və əvvəlki qədər aktiv şəkildə işləyə bilmədiyini elan etmişdir. 44-Günlük Müharibə dövründə onun Ermənistana yardım etməsi haqqında mediya bəzi məlumatlar yer alsada, çox yayılmamışdır. Ümumilikdə, Qalitski siyasətdən uzaq durmağa çalışan bir fiqurdur.

Ruben Vardanyan

1968-ci ildə Yerevanda anadan olmuş Erməni əsilli rusiyalı sahibkar Ruben Vardanyan Skolkovo Moskva İdarəetmə Məktəbinin yaradılmasının təşəbbüskarı və həmtəsisçisidir. Məktəb 2006-cı ildə yarandıqdan sonra 2010-cu ilə qədər məktəbin prezidenti olmuşdur. O biznes fəaliyyətinə 1991-ci ildə Amerikalı tərəfdaşı Piter Derbi ilə birlikdə “Troika Dialoq” brokerini yaratmaqla başlamışdır. Sonradan Troika Dialoq Rusiyanın ən böyük özəl investisiya bankına çevrilmişdir. 2011-ci ildə Vardanyan və tərəfdaşları Troika Dialoqu 1,4 milyard dollara Sberbanka satmışdır. Bundan sonra o, varlı insanların aktivlərini idarə edən “Vardanyan, Broitman və Partners” investisiya şirkətini yaratmışdır. O həm də “Kamaz” şirkətinin və “Ameriabank”-ın idarə heyətində yer almışdır. Forbes jurnalının məlumatlarına əsasən 2020-ci ildə Vardanyanın varidatı 1 milyard dollar təşkil etmişdir. 2020-ci ildə Rusiyanın 103-cü ən varlı adamı olmuşdur.

Rusiyada yaşamasına baxmayaraq Vardanyan Ermənistanda həyata keçirilən xeyriyyə layihələrində aktiv şəkildə iştirak edir və bu istiqamətdə milyonlarla dollar xərcləmişdir. 2013-cü ildə Ruben Vardanyan biznes tərəfdaşı Veronika Zonabend ilə birlikdə Ermənistanın Dilican şəhərində istedadlı gənclər üçün (16-19 yaş) “UWC Dilican Kolleci” adlı beynəlxalq internat məktəbini yaratmışdır. Bu kollec dünyada mövcud olan 18 Birləşmiş Dünya Kolleclərindən (UWC) biridir və burada iki illik universitetə hazırlıq proqramı təklif edilir. 2014-cü ildən indiyədək 105 ölkədən 400-dən çox tələbə bu kollecdən məzunu olmuşdur. 2015-ci ildə isə Ruben Vardanyan Erməni Soyqırımından sağ qalanların xatirəsinə həsr edilmiş qlobal layihəni “Aurora Humanitar” təşəbbüsünün əsasını qoymuşdur.

Vardanyan həm də Rusiyada xeyriyyəçilik fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdur. 2014-cü ildə o “Philin-Xeyriyyəçi İnfrastruktur” layihəsini yaratmışdır və layihə müxtəlif fondlara və təşkilatlara xeyriyyəçilik layihələrinin icrası üçün öz xidmətlərini təklif etmişdir. Yarandığı dövrdən bəri Philin 100-dən çox Rusiya təşkilatına dəstək vermiş və onlardan 30-unun yaradılmasında birbaşa iştirak etmişdir. 2020-ci ildə Philin şirkəti Philqud (Philgood) şirkətləri birləşdirilmiş və Ruben Vardanyan idarə heyətinin sədri seçilmişdir. Vardanyan eyni zamanda öz tərəfdaşları ilə birlikdə Finiks Advayzers (Phoenix Advisors) şirkətini də yaratmışdır. Şirkət varlı ailələr üçün ailə kapitalının idarə edilməsi və varislik planının hazırlanması üzrə xidmətlər təklif edir. Bundan başqa 2018-ci ildə Vardanyan ƏDV-nin qaytarılması sistemi operatoru olan “Global Blue” şirkəti ilə birlikdə “Global Blue Russia” şirkətini yaratmışdır. Şirkət Rusiyaya gələn turistlər üçün (Avrasiya İqtisadi Birliyinə üzv olan ölkələrin vətəndaşları istisna olmaqla) ƏDV-nin geri qaytarılması imkanı yaradır.

Ruben Vardanyanın biznesmen kimi müsbət imicinin olmasına baxmayaraq, 4 Mart 2019-cu ildə Mütəşəkkil Cinayətkarlıq və Korrupsiya Hesabatı Layihəsi (OCCRP) tərəfindən dərc edilən və “Troyka Landromat”ı adlanan hesabatda onun adı çirkli pulların yuyulması, gizli investisiya sxemləri vasitəsilə vergidən yayınma və digər bu kimi işlərdə hallanmışdır. Hesabatda yer alan iddialara əsasən Vardanyan Troyka Dialoq adlı ofşor şəbəkə vasitəsilə ölkədən 4.6 milyard dollar

vəsaiti qanunsuz olaraq çıxartmışdır.

Vardanyan Ermənistanda siyasi sahədə təsirlərə malik olan biznesmen olsa da indiyədək birbaşa siyasi fəaliyyət ilə məşğul olmamışdır. Lakin, 2021-ci ilin noyabr ayında o müsahibələrində siyasi karyeraya başlamaq niyyətində olduğunu bildirmişdir. O hətta Ermənistanın prezidenti olmaq haqqında düşündüyünü də dilə gətirmişdir. O həm də qeyd etmişdir ki, öz xalqı üçün istənilən işdə işləməyə hazırdır. Rusiya və Ermənistan mediasında Vardanyanın Rusiya tərəfindən dəstəkləndiyi və Rusiyanın Ermənistanda növbəti prezident kimi onu görmək istədiyi haqqında məlumatlar yayılmaqdadır.

ABŞ və Avropada yaşayan oliqarxlar

Kaspar Karampetyan

Kaspar Karampetyan 1948-ci ildə Yunanıstanda Afina şəhərində anadan olmuşdur. 1992-1996 və 2011-ci illərdə Yunanıstanda yerləşən “Erməni Milli Komitəsi”nə rəhbərlik etmiş, 2004-2010-cu illərdə isə Yunanıstanın Xarici İşlər Nazirliyinin təşəbbüsü ilə Ermənistanda “Hellenik Aid” proqramlarının həyata keçirilməsinə nəzarət edən komitəyə başçılıq etmişdir. O həm Ermənistan, həm Yunanıstan, həm də Lüksemburq vətəndaşlığına sahibdir. 2012-ci ildən bu günə qədər Brüsseldə fəaliyyət göstərən “Ədalət və Demokratiya Naminə Erməni-Avropa Federasiyası”nın (European Armenian Federation for Justice and Democracy) prezidentidir.

Qarabağda yerləşən qondarma rejimin prezidenti tərəfindən 2014-cü ildə “Vaçaqan Barepaşt” ordeni, 2018-ci ildə isə “Mesrop Maştots” ordeni, 2014-ci ildə isə Ermənistan Respublikası Prezidenti tərəfindən “Mxitar Qoş” ordeni ilə təltif edilmişdir. 2014-2018-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhəddini Ermənistan ərazisindən dəfələrlə qanunsuz keçərək Xankəndi və digər yaşayış məntəqələrinə gəlməsinə, qondarma “Dağlıq Qarabağ Respublikası”nın beynəlxalq səviyyədə təbliği məqsədilə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə qarşı, habelə ərazi bütövlüyünün parçalanmasına yönələn açıq çağırışlar etməsinə əsaslı şübhələr olduğundan 2018-ci ildə fevralın 20-də Kaspar Karampetyan barəsində Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu tərəfindən məhkəmə qərarı əsasında həbs qətimkan tədbiri seçilib və İnterpol xətti ilə beynəlxalq axtarışa verilib.

Karampetyan həm də Avropa Parlamentinin deputatları ilə yaxın münasibətlərə malikdir və buna görə də o Avropa Parlamentində Azərbaycana qarşı müxtəlif sənədlərin qəbul edilməsinə və bəyanatların verilməsinə təsir edə bilər. 2021-ci ilin noyabrın 19-da Avropa Parlamentinin 33 deputatı anti-Azərbaycan bəyanatı imzalayaraq hökumətlərarası təşkilatlara, Avropa İttifaqının xarici işlər və təhlükəsizlik siyasəti üzrə ali nümayəndəsinə, Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti Josep Borrell-ə ünvanlamışdır. Bəyanatda deyilir ki, “Azərbaycan Silahlı Qüvvələri noyabrın 16-da Ermənistanın şərq sərhədi boyunca hücum keçib və Ermənistanın ərazi bütövlüyünə qəsd edib”. Karampetyanın rəhbərlik etdiyi “Ədalət və Demokratiya Naminə

Erməni-Avropa Federasiyası"-da bu bəyanatı alqışlayaraq bununla bağlı bəyanat vermişdir. Daha sonra məlum olmuşdur ki, bəyanatı imzalayan deputatlar Karampetyan ilə yaxın dostluq və işgüzar əlaqələrinə malikdirlər və bəyanatın verilməsində onun da rolu vardır.

Karampetyan həm də Lüksemburqda Azərbaycan əleyhinə aktiv işlər aparmaqdadır. O dörd Erməni əsilli Lüksemburq vətəndaşı ilə cəmiyyət quruluşunda təşkilat yaratmış və orada müxtəlif platformalarda təmsil olunaraq Xarici İşlər Nazirliyi və Lüksemburq Parlamenti ilə yaxın əlaqələr qurmuşdur. Bu məqam özlüyündə Lüksemburqun Azərbaycanla bağlı qərəzli mövqeyini izah edir. Lüksemburqun Deputatlar Palatasının 2020-ci il dekabrın 25-də Qarabağla bağlı qərəzli qətnamə qəbul etməsində də qeyd etdiyimiz faktorlar böyük rol oynamışdır.

Noubar Afeyan

Noubar Afeyan Livanda anadan olmuş və vətəndaş müharibəsi zamanı ailəsi ilə birlikdə oranı tərk edərək Kanadaya köçmüşdür. Afeyan Kanadada oxuduqdan sonra ABŞ-a getmiş və orada doktorluq dərəcəsi almışdır. 2008-ci ildə ABŞ vətəndaşlığını qəbul etmişdir. 2021-ci ilin məlumatlarına əsasən onun varidatı 3.5 milyard dollardan çox qiymətləndirilir.

Afeyan biotexniki inkubatoru olan "Flagship Pioneering" şirkətinin yaradıcısı və baş direktorudur. Şirkət əczaçılıq, elektron və tibbi qurğulara investisiya yatırmaqla məşğuldur. Şirkət ümumi dəyəri 30 milyard dollara qədər yüksələn 100-dən çox elmi müəssisənin inkişafına, minlərlə patentin reallaşmasına, 50-dən çox kliniki dərmanın yaradılmasına dəstək vermiş və bu prosesdə iştirak etmişdir. Bundan başqa Afeyan 2009-cu ildə ABŞ-da yaradılmış Moderna (keçmiş adı ModeRNA Therapeutics) şirkətinin həmtəsisçisi olmuşdur və hazırda onun sədri kimi fəaliyyət göstərir. O, Moderna şirkətinin səhmlərinin 19,5%-nə sahibdir və ən böyük səhmdarıdır. Moderna şirkəti dərmanların inkişafı və peyvənd texnologiyaları ilə məşğul olur və baş ofisi Massaçusets ştatının Kembridc şəhərində yerləşir. Şirkət tərəfindən bir çox geniş yayılmış viruslara qarşı peyvəndlər və dərman preparatları hazırlanır.

Moderna şirkəti həm də Covid-19 pandemiyası ilə mübarizədə ən effektiv peyvəndlərdən birinin (Moderna COVID-19) yaradıcısıdır və dünya üzrə geniş şəkildə tətbiq edilir. Pandemiya əleyhinə peyvəndin hazırlanmasında uğurlu olduğundan şirkətin dəyəri 2020-ci ildən sonra kəskin şəkildə yüksəlmişdir. Belə ki, şirkətin dəyəri 2018-ci ilin dekabrında 5 milyard dollar olduğu halda 2021-ci ilin sentyabr ayında 181 milyard dollara qədər yüksəlmişdir. Bu həm də Afeyanın adının Forbesin ABŞ-ın 400 ən varlı adamı siyahısına düşməsinə səbəb olmuşdur.

Afeyan Dünya İqtisadi Forumunun "İnkişaf Etməkdə olan Texnologiyalar üzrə Qlobal Gündəm Şurası"-nın sədridir. O, həmçinin Ermənistan Respublikasında iqtisadi inkişafa kömək etmək üçün özəl-dövlət tərəfdaşlığı olan "Milli Rəqabət Fondunun" həmtəsisçisi və idarə heyətinin üzvüdür. Ermənistanda lider banklardan olan Ameriabank-ın idarə heyətinin üzvüdür. 2000-ci illərin əvvəllərində Afeyan Ruben Vardanyan ilə birlikdə "Ermənistan 2020" layihəsini

başlatmışlar. Layihənin məqsədi Ermənistanın 2020-ci ilə qədər strateji inkişafı və perspektivlərini müəyyənləşdirmək olmuşdur. "Ermənistan 2020" layihəsi sonrakı illərdə müxtəlif sosial, biznes və xeyriyyə təşəbbüslərinə təkan vermişdir. Bu təşəbbüslərdən biri həm yerli ictimaiyyəti, həm də beynəlxalq təşkilatları Ermənistanın inkişafı naminə uzunmüddətli sosial-iqtisadi proqramların yaradılmasına cəlb edən özəl, qeyri-kommersiya fondu olan IDEA Fondunun (Ermənistanın İnkişafı Təşəbbüsləri Fondu) yaradılması olmuşdur. Digər bir təşəbbüs, Erməni Elm və Texnologiyaları Fondu (FAST) 2016-cı ildə təsis edilmişdir. Təşkilat, həm Ermənistanda, həm də diaspora erməniləri arasında texnologiya və elmi yeniliklərin tətbiqi və inkişafı üçün şərait yaratmaq məqsədi daşıyır. Təsisçiləri Ruben Vardanyan, Noubar Afeyan, Mesrop Aramyan və Artur Alaverdiyandır. 15 milyon dollarlıq büdcəsi olan fond dörd əsas istiqamətdə fəaliyyət göstərir: təhsil, tədqiqat, start-up və istehsalat.

Vaçe Manukyan

Erməni diasporunun ən uğurlu iş adamlarından biri olan Manukyan 1945-ci ildə Livanda, Beyrut şəhərində doğulmuşdur. O, Kiprdə internat məktəbində və Böyük Britaniyada mühəndislik məktəbində təhsil almışdır. Vaçe Manukyan uzun müddət Bruneý şahzadəsinin ən etibarlı adamlarından biri olmuşdur. Özünün ilkin kapitalını da Manukyan məhz Bruneýdə əldə etdikdən sonra özünün biznes planlarını həyata keçirməyə başlamışdır. Daha sonra İngiltərədə məskunlaşan Manukyan özünün böyük biznes imperiyasını qurmuşdur. Onun biznes maraqlarına əsasən bank işi, əczaçılıq, biotexnologiya, bərpa olunan enerji və istirahət sahələri daxildir. O, bir neçə holding və trust şirkətlərinə, Böyük Britaniyada böyük mülklərə sahibdir. İngiltərənin London şəhərində yerləşən Dorchester Hotelinin səhmdarı (Bruneý sultanı ilə birlikdə), Londonun mərkəzində, məşhur "Biq Ben" saatından bir neçə addımlıq məsafədə yerləşən "Adelfi Hoteli"-nin sahibi və "MARS" assosiasiyasının təsisçisidir. O, həm də Ermənistanda "Midland Armenia Bank"-ın yaradıcısı, HSBC Bank Armenia-nın təsisçi və sədridir. Manukyan "HSBC-Armenia" bankının səhmlərinin 30%-nə sahibdir. Onun HSBC bankı ilə tərəfdaşlığı məşhur bankın Ermənistanda belə tez görünməsinə səbəb olmuşdur. Manukyan həm də London Kral Opera Evinin baş sponsoru, fəxri üzvü və eyni zamanda UNICEF Amerika Birləşmiş Ştatları Fondunun direktorudur. Onun biznes maraqları Lixtenşteyn Knyazlığına da gedib çıxır. Onun varidatının 500 milyon ABŞ dollarından çox olduğu təxmin edilir.

Aktiv diaspor ermənisi sayılan Manukyan yeni iş yerləri yaratmaq məqsədi ilə Ermənistanda bir neçə şirkətə sərmayə qoymuşdur. Bu şirkətlərə Coca-Cola Ermənistan, Britaniyanın HSBC bankı və bir dərman şirkəti aiddir. O, bir neçə məktəb və kilsənin tikintisini və təmirini maliyyələşdirmişdir. Manukyan Ermənistanda yerləşən Nork-Maraş müasir tibb mərkəzinin də sponsorlarından biridir. O, təkcə bu mərkəzin tikintisi üçün 12 milyon dollar xərcləmişdir. Onun indiyədək Ermənistana yatırdığı investisiyaların həcmiminin 65 milyon dollardan çox olduğu qeyd edilir.

Manukyan və həyat yoldaşı həm də "Vatçe və Tamar Manukyan Fondu" vasitəsilə aktiv xeyriyyəçiliklə məşğuldur. Fond əsasən mədəniyyət və təhsil sahələrinə aid olan layihələri, o cümlədən İngiltərədə və Vatikanda böyük erməni sərgilərinin təşkili, qədim erməni mədəniyyəti, dini və incəsənəti haqqında kitabların nəşrini maliyyələşdirir. Bu fond vasitəsilə ABŞ-ın Harvard, Böyük Britaniyanın Kembric universitetlərində və digər məşhur universitetlərdə Erməni tələbələrin təhsili maliyyələşdirilir. Onların dəstəyi ilə 1700-dən artıq erməni tələbə xaricdə təhsil almışdır. Fond həm də Londondakı Müqəddəs Yeqişe Erməni Kilsəsini təmir etdirmişdir. Ermənistanın paytaxtı Yerevanın fəxri vətəndaşı olan Manukyan Ermənistanda həyata keçirdiyi xeyriyyəçilik işlərinə görə "Kilikiya Şahzadəsinin Nişanı" və "İşıqlandırıcı Müqəddəs Qriqori" ordeni ilə təltif edilmişdir. Bu, Erməni kilsəsi tərəfindən verilə biləcək ən yüksək mükafatdır.

Eduardo Eurnekian

Eduardo Eurnekian erməni əsilli argentinalı milyarder iş adamıdır. 2021-ci ilin sentyabr ayının məlumatlarına görə Eurnekian 1.4 milyard dollar sərvət ilə Argentinanın beşinci ən varlı adamıdır. O, 1932-ci ildə Argentinada erməni mühacir ailəsində anadan olmuşdur. Onun ailəsi tekstil məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan biznes qurmuş və Argentina iqtisadiyyatının çiçəkləndiyi dövrdə məşhur idman geyimləri firması olan Puma-nın mühüm təchizatçısına çevrilmişdir. Eurnekianın biznes fəaliyyəti əsasən hava limanı və media sektorlarını əhatə edir. Eurnekianın rəhbərlik etdiyi "Aeropuertos Argentina 2000" adlı konsorsium 1998-ci ildə Argentinanın əsas hava limanlarının 33-nü idarə etmək üçün 30 illik konsessiya əldə etmişdir. Konsorsium hazırda dünyada, əsasən Argentina, Cənubi Amerikanın digər ölkələri və Ermənistanda 76 hava limanında fəaliyyət göstərir. 17 dekabr 2001-ci ildə Eurnekianın "Corporacion America" şirkəti Ermənistanın ən böyük hava limanı olan Zvartnots Beynəlxalq Hava Limanının əməliyyatlarına rəhbərlik etmək üçün Ermənistan hökuməti ilə 30 illik güzəşt müqaviləsi imzalamışdır. Şirkət hava limanının beynəlxalq standartlara cavab verən yeni terminalının inşasına başlamışdır. Layihənin ümumi dəyəri 50 milyon dollardan çox olmuşdur.

Mediya sahəsindəki fəaliyyətinə gəldikdə isə Eurnekian 1988-ci ildə "Cablevision S.A" şirkətini almış və onu Argentinanın ikinci ən böyük televiziya şirkətinə çevirmişdir. 1994-cü ildə o, şirkətdəki səhmlərinin 51%-ni 350 milyon dollara, 1997-ci ildə isə qalan səhmlərini yerli investisiya şirkəti olan "CEI Citicorp Holdings SA"-ya 320 milyon dollara satmışdır. Eurnekian həmçinin "America TV", dörd radio stansiyası və Buenos-Ayresdə nəşr edilən gündəlik maliyyə xəbərləri jurnalı olan "El Cronist"-nin nəzarət paketinə sahib olmuşdur. Ümumilikdə, hesablamalar göstərir ki, Eurnekian 1990-cı illərin əvvəllərindən bəri təxminən bir milyard dollar dəyərində olan media imperiyası qurmuşdur.

Eurnekian hava limanları ilə yanaşı Ermənistanda aqrobiznes sektoruna da milyonlarla dollar sərmayə yatırmışdır. 2004-cü ildə İrəvanda yerləşən Eurnekiana məxsus "Tierras de Armenia" şirkəti ilə "Maks Qrup" şirkəti birgə müəsisə quraraq Ermənistanın Armavir regionunda

60 kvadrat kilometrlik ərazidə meyvə bağlarının salınması və emal zavodunun tikintisi üçün 25 milyon dollar sərmayə qoymuşdur.

2021-ci ilin iyul ayında Ermənistanın Baş Naziri Paşinyanla görüşən Eurnekian Ermənistanda investisiya layihələrini davam etdirəcəyini bildirmişdir. O, baş nazir ilə Ermənistanda aeroportların tikintisi ilə bağlı həyata keçirilən layihələrin hazırkı vəziyyətini müzakirə etmiş və bu istiqamətdə də yeni layihələr icra etməyə hazır olduğunu bildirmişdir.

Vartan Sirmakes

Frank Müller Qrupun (Franck Muller Group) həmtəsisçisi və icraçı direktoru olan Vartan Sirmakes 1956-cı ildə İstanbulda erməni zərgər ailəsindən doğulmuşdur. O, 1952-ci ildə, 18 yaşında əmisinin məsləhəti ilə Cenevrəyə köçmüşdür. Sirmakes İstanbulda məşhur fransız məktəbi olan "Saint Benoit kolleci"ndə oxumuş və orada fransız dilini mükəmməl mənimsəmişdir. Cenevrəyə gəldikdən sonra 1974-cü ildə o, Antonio Bertolininin yanında zərgərliyi öyrənməyə başlamışdır. Zərgərlik sahəsində diplomunu aldıqdan sonra Cenevrənin Eaux-Vives ərazisində öz emalatxanasını qurmuşdur. Qısa müddət ərzində Sirmakes Ebel və Cartier kimi məşhur saat və bijuteriya şirkətləri ilə əməkdaşlıq etməyə başlamış və onun kiçik emalatxanası tezliklə böyük bir şirkətə çevrilmişdir. Daha sonra o biznesini genişləndirərək saat istehsalı sahəsinə keçmiş və məşhur qolbaq və saat qutusu istehsalçısı olan Pierre Ecoffey ilə əməkdaşlıq etməyə başlamışdır. Daha sonra bu əməkdaşlıq uğurlu olmuş və onlar Daniel Roth kimi nüfuzlu müştəriləri öz şirkətlərinə cəlb edə bilmişdir. Bundan sonra Sirmakes əsas diqqətini bahalı saatların istehsalına yönəlmişdir. Bunun üçün o, Frank Müller ilə əməkdaşlıq etməyə başlamış və onlar 1991-ci ildə Frank Müller Qrupu yaratmışdır. Frank Müller hazırda dünyada mövcud olan ən məşhur saat brendlərindən biridir. Şirkət yüksək keyfiyyətli və mürəkkəb quruluşa malik olan saatların istehsalı ilə məşğul olur. 2003-cü ildə Müller özünün şirkətdəki payını Sirmakesə sataraq biznesi tərk etmişdir.

Hazırda Sirmakes 7 müxtəlif brendin istehsalı ilə məşğul olur və İsveçrədə 14 istehsal müəsisələrinin sahibidir. Bu müəsisələrdən ən böyüyü Cenevrədə yerləşir və 800-dən çox işçisi vardır. Sirmakes həm də Ermənistanın böyük banklarından biri olan ArmSwissBank özəl və investisiya bankının yaradıcısıdır. Bank 2005-ci ildə Yerevanda yaradılmışdır. Onun səhmlərinin 80%-i Lüksemburqda qeydiyyatda alınmış "HVS Holding S.a.r.l." şirkətinə, qalan 20%-i isə Niderlandda fəaliyyət göstərən "Jongo B.V." investisiya şirkətinə məxsusdur. Hər iki şirkət Sirmakesin nəzarəti altında fəaliyyət göstərir. Ermənistanda həm də "Franck Muller" şirkətinin yeganə rəsmi nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir və ölkə iqtisadiyyatına böyük investisiyalar yatırır. Sirmakes İsveçrədəki erməni diasporunun əsas maliyyə donorudur. O, həm də uzun müddət "Ararat" futbol klubunun ortağ sahibi olub və erməni futbolunun inkişafına külli miqdarda pul yatırıb. Ermənistanın əvvəlki Prezidenti Sarkisyanın sərəncamı ilə Vartan Sirmakes Ermənistan

Respublikasının Fransadakı baş konsulu vəzifəsinə təyin edilib. O, 2011-ci ildə Ermənistan hökuməti tərəfindən "Vətənə xidmətə görə" medalı ilə də təltif edilib. İsveçrənin Bilan jurnalının 2019-cu ildə nəşr etdirdiyi "İsveçrənin 300 ən varlı sakini" reytingində Sirmakes 706.8 milyon dollar varidat ilə 177-ci yerdə qərarlaşmışdır.

Sirmakes Ermənistanla yanaşı Qarabağda da fəaliyyət göstərmişdir. O, Qarabağın işğalda olduğu dövrdə orada dağ-mədən sənayesində sahəsində həyata keçirilən qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyətə cəlb edilmişdir və bununla separatçı rejiminə böyük maliyyə dəstəyi göstərmişdir. Belə ki, Zəngilanda yerləşən Vecnəli qızıl yatağını işğal dövründə istismar etmiş Gold Star şirkəti Sirmakesə məxsus idi. 2019-cu ildə bu şirkət Qarabağdakı qondarma rejimin dördüncü ən böyük vergi ödəyicisi olmuşdur. Bundan başqa Sirmakes işğal dövründə Kəlbəcərdə yerləşən Söyüdlü qızıl yatağının da istismarına cəlb edilmişdir. Onun Qarabağda qeyri-qanuni olaraq hasil etdiyi qızıl İsveçrəyə göndərilərək həm birjalarda satışa çıxarılır, həm də öz şirkətlərində saat istehsalına cəlb edilirdi. Bununla əldə edilən gəlirlər isə dolaylı olaraq Ermənistan və Qarabağda müxtəlif layihələrə cəlb edilirdi.

Sirmakesin Qarabağda qanunsuz fəaliyyəti təkcə dağ-mədən sənayesi sahəsi ilə məhdudlaşmırdı. 2015-ci ildə o, Suqovuşan kəndində əsasən balıq kürüsü istehsalı məqsədilə balıq ferması tikdirmişdi. Fermanın gəlirli işləmə dövrünün 2021-ci ildən başlanacağı gözlənilirdi. 2019-cu ildə Sirmakes Ermənistanda bank qızıl külçələrinin əridilməsi üçün zavod inşa etmək niyyətində olduğunu da dilə gətirmişdir. Sirmakesin Qarabağda qeyri-qanuni fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq onun barəsində Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu tərəfindən 2015-ci ildə cinayət işi açılmışdır və o beynəlxalq axtarışa verilmişdir.

Ceyms Tufenkian

Ceyms Tufenkianın ailəsi 1890-cı illərdə Ermənistandan Amerika Birləşmiş Ştalarına köçərək Kaliforniya və daha sonra Oreqon ştatlarında məskunlaşmışdır. Ceyms 1985-ci ildə hüquq fakültəsini bitirdikdən sonra ənənəvi Tibet xalçalarına müasir estetikanın tətbiq edilməsi ilə bağlı biznesə başlamışdır. O, 1980-ci illərdə xalça sənayesinin dəyişməsinə və inkişafına mühüm tövhə vermişdir. Fəaliyyətə başladığı ilk dövrlərdə Ceyms Nepal və Ermənistandakı sənətkarları xalça istehsalı prosesinin bütün mərhələləri ilə bağlı işlərlə təmin edirdi. 1986-cı ildə Manhettendə onun dizaynı əsasında ilk əl işi əsasında hazırlanan xalça mağazası açılmışdır. Onun bu sahədə fəaliyyəti genişləndikdən sonra dünyada məşhur olan Tufenkian Xalçaları (Tufenkian Carpets) brendini təsis etmişdir. Tufenkianın dizayner xalçaları səkkizi ABŞ-da, biri Londonda və biri İrəvanda fəaliyyət göstərən 10 salonda təqdim olunur. O, həm də Ermənistanda yerləşən Tufenkian hotel şəbəkəsinin sahibidir.

1993-cü ildən etibarən isə Tufenkian Ermənistanda da fəaliyyət göstərməyə başlamış və öz fəaliyyəti dövründə Tufenkian biznes təşəbbüslərindən ermənilərin həyatını yaxşılaşdırmaq və

ölkəsinin iqtisadi inkişafını dəstəkləmək üçün istifadə etmişdir. Bu məqsədlə o, 1999-cu ildə ABŞ-da “Tufenkian Fondu”nu təsis etmişdir. Fondun əsas məqsədi beynəlxalq yardım təşkilatlarının və hökumətin əhalinin ehtiyaclarını qarşılamaq üçün Ermənistanda icra edə bilmədikləri layihələri maliyyələşdirmək və Ermənistanın sosial-iqtisadi inkişafına dəstək verməkdir. Fondun fəaliyyəti həm də Ermənistanda ətraf mühitin qorunması, sosial müdafiə və demokratiyanın inkişafı istiqamətlərini də əhatə etmişdir. 2003-cü ildən etibarən isə fond Qarabağda işğal dövründə qeyri-qanuni fəaliyyət həyata keçirməyə başlamışdır. Fondun Qarabağda icra etdiyi layihələr əsasən əhalinin təcili ehtiyaclarının ödənilməsi, təhsil, infrastrukturun inkişafı, evlə təminat və digər istiqamətləri əhatə etmişdir.

Tufenkian Fondu 15 ildən çox müddətdə Qarabağda qanunsuz tikinti və təmir layihələrinə 4 milyon dollardan çox vəsait xərcləmişdir. Bu layihələrə klinikaların, bağçaların, məktəblərin, parkların tikintisi aid olmuşdur. Bu layihələrin əksəriyyəti 44-Günlük Müharibədən sonra Azərbaycanın nəzarətinə keçmişdir. 2004-2006-cı illərdə əvvəl işğalda olan Cəbrayıl rayonunda Tufenkian Fondunun maliyyə dəstəyi ilə Arajamux (Arajamugh) kəndi salınmışdır. Bu layihə üçün fond tərəfindən 1.5 milyon dollar həcmində vəsait ayrılmışdı. Müharibədən öncə bu kənddə tikilmiş evlərin sayı 24-ə çatmışdır və gələcəkdə 50-ə çatdırılması planlaşdırılırdı. Layihənin müddəti on il olsa da Cəbrayıl rayonu işğaldan azad edildiyinə görə layihə yarımçıq qaldı. Arajamux kəndi yaxınlığında eyni zamanda fond tərəfindən 6 hektar ərazidə nar bağları da salınmışdı.

2013-cü ildə Tufenkian Fondu Britaniyadakı “Erməni İcması Şurası” ilə birlikdə Zəngilan rayonunun Əlibəyli kəndində istixanaların salınması layihəsinə başlamışdı. Layihə çərçivəsində ümumi ərazisi 480 kvadrat metr olan 2 istixana tikilmişdi. Bu istixanalarda 2014-cü ildə 2 tona yaxın pomidor yetişdirilmişdi. 2015-ci ildə isə fond tərəfindən Qubadlının bir neçə kəndinin (əhali sayı 295) su təchizatının yaxşılaşdırılması məqsədilə su borularının, nansoslarının və su quyularının (18 ədəd) bərpası və yenidən qurulması layihəsi icra edilmişdi.

Tufenkian Fondu həm də xaricdə yaşayan Ermənilərin Qarabağa qanunsuz köçürülməsi prosesində də yaxından iştirak etmişdir. 2014-cü ildə fond Zəngilan şəhərində və Xınalıq kəndində Suriyalı Ermənilərin Qarabağa köçürülməsi ilə bağlı bir neçə layihə icra etmişdir və bu çərçivədə binaların tikintisi üçün lazım olan tikinti materialları fond tərəfindən təmin edilmişdir. 2019-cu ildə də xaricdə, o cümlədən Suriyada yaşayan 5 erməni ailəsi də fondun dəstəyi ilə Qarabağda evlə təmin edilmişdi. Bununla yanaşı, 2019-cu il ərzində fond tərəfindən sosial, kənd təsərrüfatı, tikinti sahələrində Qarabağda çoxsaylı layihələr icra etmiş və XVI əsrə aid Müqəddəs Stepanos Kilsəsinin bərpasını həyata keçirmişdir. Müharibədən sonra da fond özünün xeyriyyəçilik fəaliyyətini davam etdirməkdədir. Bu çərçivədə fond əsasən müharibə dövründə zərər görmüş evlərin və infrastrukturun bərpasını həyata keçirir.

Nəticə

Ermənistanda oliqarxik sistemin və əsas oliqarxların fəaliyyətinin təhlili onu göstərir ki, hazırda da Ermənistanın siyasi-ictimai həyatında və iqtisadi inkişafında oliqarxlar böyük rola malikdir. Ermənistandakı oliqarxik sistem uzun müddət əhali və ictimaiyyət tərəfindən tənqid edilsə də və yeni hökumətin bu sistemi dağıdacağı vədini versə də bu sistem öz fəaliyyətini davam etdirməkdədir.

Paşinyan hakimiyyətə gəldikdən sonra oliqarxik sistemi dağıtmaq əvəzinə onu öz mənafeyi üçün istifadə etməyə başlamışdır. Bu da təbiidir, ona görə ki, oliqarxik sistem uzun illər Ermənistandakı siyasi və iqtisadi proseslərə əsaslı şəkildə təsir etmişdir. Ermənistanda dərinləşən bu sistemi dağıtmaq asan deyildir və bu hakimiyyətdə olan istənilən qüvvənin hakimiyyətdən getməsi ilə nəticələnə bilər. Ona görə də öz siyasi hakimiyyətini qorumaq üçün Paşinyan da bu sistemdən istifadə etməyə çalışır və ona qarşı olan oliqarxları isə təqib edərək ölkədən getməsinə onu qarşı olmayanların isə fəaliyyətinin genişləndirilməsinə çalışır.

Digər tərəfdən Ermənistanda oliqarxik sistem əlavə resursların cəlb edilməsi, humanitar problemlərin həlli və əhəlinin rifah halının yaxşılaşdırılmasında əsas maliyyə mənbələrindən biri kimi çıxış edir. Ona görə də, belə kapitalın ölkəyə axınını qarşısının alınması iqtisadi baxımdan sərfəli deyildir. Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, Ermənistanda oliqarxik sistem öz aktuallığını qorumaqdadır və hələ uzun illər bu sistem öz mövcudluğunu saxlayacaqdır. Hakimiyyətə gələn qüvvələr isə ən yaxşı halda bu sistemin formasını və ya strukturunu dəyişə bilərlər.

Müəllif: Nağı Əhmədov, aparıcı məsləhətçi, Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi